

З іншого боку, здебільшого такі об'єднання виявляються слабкими, тобто спроби йти шляхом західноєвропейської інтеграційної моделі не надають очікуваного ефекту. Майже загальне сподівання на торгово-економічні союзи й навіть соціально-політичні блоки як на панацею від лих і катаклізмів глобального турбокапіталізму приносить таке ж розчарування, як і ідеалізація західноєвропейської державної моделі. Європейська інтеграція дала, дійсно, відмінні результати в конкретних історичних і економічних умовах. Але переносити її в інше середовище, в інші умови й час як «чергову універсальну парадигму розвитку, стовпову дорогу цивілізації – значить знову піддатися спокусі простих рішень – простих рішень епохи постмодерну» [4, р. 52].

Варто визнати, що периферія в цілому, тобто її колишня консолідація періоду національно-державного самовизначення, сьогодні поступово змінюється станом роз'єднаності, розшарування й своєрідної «дифузності». Ненадійність і безперспективність створення власних союзів підштовхує малі держави до того, щоб стати «під крило» успішних держав, включившись у їхні регіональні союзи з динамічними лідерами. Це прагнення збігається з посиленням уваги індустриальних країн, а також гігантів (Китай, Індія) до залучення у сферу свого впливу малих держав, які володіють тими або іншими ресурсами. У Східній Азії, наприклад, перехрещуються інтереси Японії, Південної Кореї, Китаю та ін., спостерігається строкатість і розмаїтість регіональ-

них і субрегіональних економічних блоків, зон, союзів, що розвиваються тут.

Таким чином, дедалі яскравіше проявляються відмінності у мотивах утворення регіональних об'єднань і розмаїтості їхніх форм. Більше того, можна стверджувати й про неоднороззначність економічних наслідків таких союзів для їх окремих членів.

1. Бурдые П. Идентичность и репрезентация: элементы критической рефлексии идеи «региона» / П. Бурдые // *Ab Imperio*. – 2007. – № 3. – С. 45–60. 2. Современные глобальные трансформации и проблема исторического самоопределения восточнославянских народов / Ч. С. Кирвель и др. – Гродно, 2008. – 279 с. 3. Hettne B. Globalization and the new regionalism: the second great transformation / B. Hettne // *Globalism and the New Regionalism* / Ed. by B. Hettne, A. Inotai, O. Sunkel. – Basingstoke: Macmillan, 2009. – P. 6–7. 4. Karpenko A. Religion in Public Life in Post-Soviet Russia: Discourse on the National Identity / A. Karpenko // *The Book of Abstracts, XIXth World Congress of the International Association for the History of Religions*. – Tokyo: IAHN, 2007. – 210 p. 5. Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change / M. Keating. – Cheltenham: Edward Elgar, 2008. – P. 85 (Цит. по: Бусыгина, И. М. Политическая регионалистика. – 161 с.). 6. Neumann I. B. A Region-Building Approach to Northern Europe / I. B. Neumann // *Review of International Studies*. – 2008. – № 20. – 123 p. 7. Tassinari F. Security and Integration in the EU Neighbourhood: The Case for Regionalism / F. Tassinari // *CEPS Working Document*. – July 2005. – № 226. – P. 10.

УДК 331.556(477)

Валентина Брацюн

Трудова міграція українців: російський контекст

В статті розглядаються особливості трудової міграції громадян України до Російської Федерації з моменту здобуття Україною незалежності. Автор здійснює порівняльний аналіз становища українських мігрантів в Росії та країнах Європи.

Ключові слова: трудова міграція, українські емігранти, Російська Федерація, Європа.

The article deals with some features of labor migration of Ukrainian citizens to the Russian Federation since Ukraine is independent. The author provides a comparative analysis of the state of Ukrainian migrants in Russia and in Europe.

Keywords: Labour Migration, Ukrainian Immigrants, Russia, Europe.

З 1990-х рр. Російська Федерація була одним із основних центрів тяжіння трудових мігрантів – громадян України. В межах СРСР економічний дисбаланс між союзними республіками дещо згладжувався, проте після розпаду СРСР українці зіткнулися з гострою проблемою безробіття, затримок з виплатою заробітної платні і зубожіння, що змусило їх шукати заробіток за кордоном. Привабливість РФ як країни-реципієнта була зумовлена наступними чинниками:

- краще економічне становище РФ у порівнянні з Україною (так, станом на 1995 р. середній рівень заробітної плати по РФ складав 117\$ на місяць і двічі перевищував цей показник по Україні – 56\$ [11, с. 37]);
- географічна близькість РФ та безвізовий режим між країнами;
- значна потреба в окремих регіонах РФ у кваліфікованих працівниках та працівниках середньої кваліфікації на будівництві, у промисловості, транспорті тощо;
- володіння російською мовою більшістю українців;
- схожість деяких рис російського і українського менталітетів, певна релігійна та культурна близькість;
- більшість українців не сприймали РФ як закордон, багато українців мали в РФ друзів, родичів чи знайомих, які допомагали знайти роботу чи облаштуватися на новому місці.

Порівнюючи РФ і європейські країни, не так давно відділені від України залізною завісою, адаптація в РФ відбувалася значно швидше. Так, за даними моніторингу Інституту соціології НАН України, станом на 2001 р. 40% українців мали родичів, які проживали на території РФ – у 22% мешканців західного регіону, 39% – центрального, по 47% – східного та південного регіонів [16, с. 280 281]. Також перебування в РФ могло здаватися громадянам України безпечнішим у порівнянні з Європою, адже знання мови країни-реципієнта давало можливість легше вийти із складних ситуацій.

У свою чергу, російських роботодавців у трудових мігрантах з України приваблювала їхня «безпроблемність» у порівнянні з кавказькими та азійськими мігрантами. Російські дослідники характеризують українських працівників як «законослухняних, професійних, близьких росіянам у мовному, культурному і релігійному відношеннях та таких, що добре інтегруються в приймаюче суспільство» [9, с. 80]. Також українці досить успішно конкурували з місцевими робітниками, оскільки при однаковій кваліфікації вони характеризувалися вищим рівнем трудової дисципліни, якіснішим виконанням роботи і, при цьому, погоджувалися працювати за зниженими розцінками [11, с. 37]. Ситуацію, що склалася, ілюструє зауваження московських роботодавців,

які зазначають, що за ту саму працю москвич умовно отримує 100 рублів, росіянин не з Москви – 90 рублів, українець чи білорус – 80 рублів [14, с. 266].

Українці передусім їхали в райони Крайньої Півночі (основні сфери зайнятості – гірничодобувна промисловість, первинна переробка мінеральної сировини, будівництво), прикордонні області Південно-Західної Росії, Москву і Підмосков'я, де працювали на будівництві, міському транспорті, у торгівлі [11, с. 36]. Слід зауважити, що міграція до РФ є переважно чоловічою. Так, в 1995 р. серед опитаних трудових мігрантів з України налічувалося лише 36,6% жінок від загальної кількості респондентів [4, с. 99], загальнонаціональне обстеження трудової міграції українців, проведене в 2008 р. виявило, що в РФ перебуває 20,5% жінок від загалу мігрантів [2, с. 33]. Даний факт пояснюється передусім специфікою зайнятості мігрантів – більшість з них працює на фізично важкій роботі, такі види зайнятості, як догляд за хворими та праця покоївками або нянями у порівнянні з Італією (одним із значних реципієнтів української робочої сили) є не настільки поширеними. Разом з тим, можна припустити значну прихованість жіночої міграції до РФ. Завдяки специфіці своєї зайнятості (праця у приватних осіб, зайнятість в неформальних секторах економіки) жінки залишаються «невидимими» як для офіційної статистики, так і для дослідників.

Відомо, що значна частина українських трудових мігрантів працює в РФ нелегально, що призводить до порушення їхніх прав та свобод. У цьому вони, незважаючи на володіння російською мовою, нічим не відрізняються від мігрантів з Азії чи Кавказу, працюючих у РФ. Легалізація іноземних працівників накладає додаткові зобов'язання на роботодавця, зокрема, щодо забезпечення мінімальної заробітної платні, соціального та медичного захисту, належних умов праці, а також позбавляє його тих переваг, які він має у разі працевлаштування «нелегала»: можливості виплачувати нижчу заробітну платню, ніж російському громадянину, відсутності соціальних зобов'язань, гнучкості у звільненні та наймі на роботу тощо [3, с. 58].

Величезною проблемою є необізнаність українців щодо особливостей законодавства приймаючої країни, що робить їх легкою здобиччю різного роду шахраїв. Це твердження може проілюструвати витяг з інтерв'ю з трудовою мігранткою, яка зазначає: «Треба розрешення на роботу... Це така Фількіна грамота... Ви приходите в Центр... вас посилають здавати аналізи. Для мігрантів значить. І в різні структури, в різний кінець Москви треба летіти, значить, там здаєш, потім летиш в другу аналізи здаєш, там на ВІЛ чи що вони кров беруть, я не знаю точно. Но факт той, що за всю операцію треба заплатити 3500. Потім устраїваїшся на роботу, а тобі кажуть, що все це липа, що фірма сама буде робити, тільки вже за 6500, і вже ніяких аналізів здавати не потрібно...» [6, с. 158]. Як бачимо, мігрантка не має чіткого уявлення ні про необхідні аналізи для оформлення дозволу на роботу, ні про процедуру його оформлення, що призводить до сумних, але логічних наслідків – роботодавець або посередник вимагають оформлювати все заново, але вже за іншу суму, отримуючи вигоду з необізнаності мігрантів у російському законодавстві. Отже, ми вважаємо необхідним розширення мережі консультаційних центрів з питань міграції, які б надавали потенціально мігрантам достовірну інформацію щодо законодавства приймаючої країни та ситуації на її ринку праці.

При аналізі трудової міграції громадян України до РФ, неможливо оминати питання підрахування кількості наших співвітчизників на території РФ. Основна проблема визна-

чення точної кількості мігрантів полягає в тому, що вона відбувається у двох площинах – легальній та нелегальній, протягом 1991–2012 рр. співвідношення між кількістю легальних та нелегальних мігрантів змінювалося в залежності від політичної ситуації у РФ (лібералізація або посилення міграційного законодавства), політичної та економічної ситуації в Україні та країнах Європи, які також притягували до себе трудових мігрантів з України.

Нелегальне працевлаштування значної частини трудових мігрантів, громадян України, на території РФ і відсутність достовірних даних щодо їх точної кількості породжує так звані «міграційні міфи»: без будь-якого наукового обґрунтування називалися цифри 5 млн., 7 млн. і навіть більші обсяги українського заробітчанства [7, с. 115]. Як зазначає дослідник О. Хомра: «завищені оцінки зовнішніх трудових мігрантів з України знаходяться в протиріччі з оцінками чисельності зовнішніх трудових мігрантів в країнах-реципієнтах» [15, с. 12]. На наш погляд, інформація щодо кількості перебування трудових мігрантів в РФ не є винятком. Також однією з причин неефективності існуючої системи міграційного обліку є відсутність в Україні єдиного державного органу, відповідального за збір такої інформації, її узагальнення і аналіз.

Перше (і на даний момент останнє) повномасштабне вибіркоче обстеження з питань трудової міграції, яке охопило всі без винятку регіони України, було здійснено Держкомстатом України в травні – червні 2008 р. Згідно з результатами цього обстеження, кількість громадян, які упродовж 2007 р. – першого півріччя 2008 р. хоча б один раз виїздили за кордон з метою працевлаштування, складала 1,47 млн. осіб або 4,4% населення працездатного віку. Майже половина загальної кількості трудових мігрантів працювали в Російській Федерації (710 тис. осіб, або 48,1% від загальної кількості трудових мігрантів) [2, с. 84]. На наш погляд, кількість українських заробітчан на території РФ є дещо вищою, адже під час опитування респонденти могли приховати факт свого працевлаштування за кордоном. Ми схильні погодитися з російським дослідником В. Гавриловим, який станом на 2007 р. оцінював кількість українців, працевлаштованих у РФ, в 1–1,5 млн. осіб [1, с. 88] та російським економістом А. Топіліним, за розрахунками якого станом на 2004 р. в РФ перебували від 1,34 до 1,89 мільйонів трудових мігрантів із України [13, с. 145].

Розглядаючи динаміку трудової міграції українців до РФ, можна припустити, що перші потоки трудових мігрантів із України були спрямовані саме до Росії, чому сприяли безвізовий режим, спільне історичне минуле і відсутність мовних бар'єрів. Зокрема, в соціологічному опитуванні, проведеному в 1996 р. Центром «Соціальний моніторинг» та Українським НДІ проблем молоді, на питання «Яка з країн, на Вашу думку, є найбільш привабливою для тимчасової зайнятості?» 26% назвали Німеччину, 25% – РФ, 10% – Польщу [16, с. 259]. Враховуючи той факт, що поїздку до РФ було найпростіше організувати, є цілком логічним, що значна частина українців обирала саме цю країну в якості реципієнта.

Разом з тим можна говорити про поступову переорієнтацію трудової міграції українців до країн Європи, які, незважаючи на мовний бар'єр і складнощі при перетині кордону, є безпечнішими для перебування мігрантів та можуть запропонувати українцям вищу, ніж в РФ, заробітну плату (так, станом на 2007–2008 рр. середній заробіток українського трудового мігранта складав 745 доларів США на місяць, у той час як мігранти в Португалії та Італії заробляли 969 та 1120 доларів США відповідно) [2, с. 49]. В той же

час ризик експлуатації та порушення прав в РФ є значно вищим – так, в РФ іноді трапляються випадки пограбування і навіть вбивства нелегальних мігрантів. РФ також лідирує за кількістю випадків трудової експлуатації і работоргівлі стосовно громадян України. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), 36% випадків работоргівлі стосовно громадян України було зареєстровано саме в РФ. З 2001 по 2010 рр. включно МОМ надала допомогу 2373 українцям, що постраждали від торгівлі людьми на території РФ [8, с. 1–2]. Представник МОМ пояснює таку ситуацію тим, що українці не сприймають Росію як країну, де можна опинитись у рабстві [12]. В Європейському Союзі в умовах дії режиму захисту прав людини такі випадки трапляються значно рідше [5].

Аналізуючи конкуренцію між країнами ЄС та РФ за трудових мігрантів – громадян України, слід зазначити наступне:

- і РФ, і країни Європи страждають від старіння населення і потребують «свіжої крові» – мігрантів, які б могли зайняти непопулярні серед місцевих мешканців посади та в перспективі могли б отримати громадянство, що б частково вирішило демографічні проблеми держав; у зазначених країнах, по суті, вже сформувалися так звані «міграційні ніші» – посади, які займаються саме мігрантами, що, в свою чергу, потребує постійного приливу робочої сили ззовні;
- на відміну від деяких країн ЄС (передусім Польщі, Чехії, Італії, Португалії), РФ проводить доволі жорстку політику щодо усіх трудових мігрантів, в тому числі й українців, які сприймалися як пересічними громадянами, так і представниками влади, перш за все, як загроза, при цьому позитивні наслідки трудової міграції – такі, як заповнення непопулярних серед місцевих мешканців робочих місць, розвиток підприємництва і торгівлі не акцентувалися. Боротьба проводилася, перш за все, з нелегальними мігрантами, а не з умовами, які приводили до їх позазаконного становища. Деякі поступки громадянам України були зроблені лише у 2007 р. з прийняттям нового, більш ліберального законодавства, проте на той момент між Україною та країнами Європи вже були налагоджені доволі міцні міграційні зв'язки, які не могли суттєво вплинути на переорієнтацію українців на міграцію до РФ;
- у свою чергу, країни Європи не лише відрізнялися від РФ нижчим рівнем експлуатації мігрантів та більш безпечним перебуванням, а й проводили політику, спрямовану на легалізацію трудових мігрантів. Так, після легалізації мігрантів, що проводилася в Італії у 2002 р., українці за своєю офіційною кількістю перемістилися з двадцять сьомого місця на четверте [6, с. 36]. Разом з тим, Італія привертає до себе передусім жінок і не може бути значним конкурентом для РФ. Чоловіча міграція, яка характерна для РФ, відбувається також до Польщі, Португалії (наприклад, у Португалії упродовж 1999–2002 рр. кількість українських заробітчан зросла з кількох сотень до десятків тисяч осіб, тобто на два порядки [10, с. 94]), Чехії. Так, підйом економіки Чехії на початку 2000-х рр. зумовив залучення значної кількості українців (переважно молодих чоловіків) на роботу за допомогою чеських рекруційних агенцій – за експертними оцінками біля третини українців працюють у Чехії на легальних підставах [6, с. 27].

Порівнюючи умови перебування українців у Європі та РФ, слід зауважити, що українці досить швидко асимілюються в приймаючому суспільстві і не мають дуже близьких контактів із співвітчизниками завдяки культурній, релігійній і мовній близькості з росіянами, що звільняє їх від нагальної

потреби об'єднуватися у спільноти. На нашу думку, в країнах Європи трудові мігранти, перш за все, об'єднуються, аби вижити – разом вивчити мову, знайти житло і роботу, розібратися в особливостях місцевого законодавства. Роль мігрантських общин, які допомагають облаштуватися новоприбулим мігрантам, у РФ часто виконують родичі та друзі (40% мешканців України мають рідних у РФ [3, с. 57]). Також до РФ трудові мігранти, як правило, їдуть без мети залишитися там назавжди і тому для них немає значного сенсу створювати великі спільноти аби піклуватися про навчання дітей українською мовою та задовольняти свої потреби в українській культурі. Зважаючи на те, що з 2004 р. українські мігранти можуть знаходитися на території РФ без оформлення реєстрації протягом 90 днів і те, що 46,5% українських мігрантів перебувають в РФ від 1 до трьох місяців (в Італії таких налічується лише 10%, а в Португалії лише 5,8% [2, с. 35]), вони мають можливість під час поїздки додому задовольнити потреби в українській культурі, мові, відвідати українську церкву. Українські трудові мігранти, що працевлаштовані в Європі, вимушені створювати куточок Батьківщини на новому місці – відкривати українські школи і гуртки, започатковувати україномовні видання. Також погоджуємося з думкою дослідника І. Маркова, який вважає, що російський політичний режим не сприяє формуванню структур соціальної самоорганізації, а в окремих випадках, як-от творення релігійних громад Української Греко-Католицької Церкви, забороняє їх [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що РФ була основним реципієнтом робочої сили з України, що пов'язано не лише з мовною та культурною близькістю України і Росії та спільним історичним минулим країн, а й кращим економічним розвитком РФ у порівнянні з Україною. На відміну від Європейських країн, українці переважно розглядають РФ лише як місце для заробітку, а не для постійного проживання з родиною. З моменту здобуття Україною незалежності відбувається поступова переорієнтація українських мігрантів на європейські країни, які завдяки кращому економічному розвитку та режиму дотримання прав людини є безпечнішими для перебування українців, і в перспективі розглядаються ними як місце постійного проживання. На відміну від громадян європейських країн, українці не схильні до створення спільнот у РФ, адже дуже швидко інтегруються в приймаюче суспільство і не відчують нагальної потреби в налагодженні довготривалих взаємовідносин із співвітчизниками, створенні українських культурних центрів та шкіл, які втілюють для трудових мігрантів, що перебувають у Європі, куточок власної Батьківщини.

1. *Гаврилов Е. В.* Трудовая миграция из стран СНГ в Россию: социально-экономические последствия и регулирование: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.14. / Гаврилов Евгений Викторович. – М., 2008. – 187 с.
2. Зовнішня трудова міграція населення України: [вибіркове обстеження / ред. В. Г. Чебанова]. – К.: Інформативно-аналітичне агентство, 2009. – 120 с.
3. *Карпачова Н. І.* Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном: Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Ніна Іванівна Карпачова. – К., 2008. – 190 с.
4. *Кириллова Е. К.* Временная трудовая миграция из Украины в Россию / Е. К. Кириллова // Проблемы прогнозирования. – 1996. – № 6. – С. 97–106.
5. *Марков І.* Еміграція українців до Росії: сучасний стан та перспективи / Ігор Марков // Радіо свобода [Електронний ресурс]. – 26.07.2011. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/24276941.html>.
6. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження / [Марков І., Бойко Ю., Іванкова-Стецюк О. та ін.]; за ред. І. Маркова. – Львів,

2009. – 248 с. 7. Позняк О. Трудова еміграція в Україні як чинник розвитку ринку праці / Олексій Позняк // Україна в Європейській та Євразійській міграційних системах: регіональні аспекти: зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (23 берез. 2009 р., м. Харків). – К.: Стило, 2009. – С. 114–129. 8. Протидія торгівлі людьми: Україна. – К.: МОМ, 2011. – 6 с. 9. Стрельцова Я. Особенности российско-украинского миграционного обмена / Я. Стрельцова // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 11. – С. 78–84. 10. Сусак В. Українські гостьові робітники та іммігранти в Португалії (1997–2002 р.) / В. Сусак // Україна в сучасному світі: Конференція випускників програм наукового стажування у США. – К., 2003. – С. 94–97. 11. Сярий Є. Трудова міграція громадян України до Російської Федерації та її вплив на українсько-російські відносини / Євген Сярий // Проблеми міграції. – 1999. – № 1. – С. 34–47. 12. Терещук Г. До Росії в рабство / Галина Терещук // Робота і бізнес

[Електронний ресурс]. – № 34–35 (1021–1022) 24.08–02.09.2011. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/4652-do_rossii_v_rabstvo.html. 13. Топилин А. В. Рынок труда России и стран СНГ: реалии и перспективы развития / А. В. Топилин. – М.: Экономика, 2004. – 321 с. 14. Трудовая миграция из Украины, Беларуси и Молдовы в Российскую Федерацию: тенденции и связь с торговлей людьми / [Е. Левченко, И. Шваб, Е. Тюрюканова и др.]. – К., 2008. – 304 с. 15. Хомра О. Сучасна українська трудова міграція: статус та можливості // Парламентські слухання «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції». Інформаційно-довідкові матеріали / Олександр Хомра. – К., 2004. – С. 11–29. 16. Шульга Н. А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Николай Александрович Шульга. – К. Институт социологии НАН Украины, 2002. – 700 с.

УДК 314.15:159.92

Микола Дроботенко

Міграція науковців та молоді як загроза втрати інтелекту нації

У статті аналізуються причини і наслідки міграції з України молоді та науковців. Розкриваються основні загрози нівеляції інтелектуального потенціалу української нації.

Ключові слова: міграція, нація, інтелект, студенти.

This paper analyzes the causes and consequences of migration from Ukraine its Youth and the scientists. The basic dangers of the waste by the Ukrainian nation its intellectual potential are shown.

Keywords: Migration, Nation, Intelligence and Students.

Проблематика міграційних процесів у світі і, зокрема, молодіжної міграції привертає до себе увагу багатьох фахівців як в нашій країні, так і у всьому світі. Вивченню різноманітних аспектів молодіжної міграції присвячено дослідження ряду визначних експертів міжнародного і вітчизняного рівня. Зростаючий попит на висококваліфікованих фахівців у всіх країнах, а також розширення міжнародних можливостей освіти неминуче буде створювати тиск на будь-яку країну, звідки їде молодь. Глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, останні фінансові й економічні кризи в Європі і у світі загалом доводять це. Стрімко глобалізується не тільки ринок робочої сили, вже сьогодні Європейське співтовариство – такі країни, як Німеччина, Франція, Греція, Італія, Голландія, Великобританія, – відчують наслідки цих змін. Закордонні студенти, наприклад, складають на сьогодні все більшу частку університетського населення у більшості промислово розвинених країн. Разом із своїм перебуванням у країнах, де вони навчаються, вони приносять свою культуру, звичаї, свою віру. Зазвичай, разом з цим і проблеми.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) оприлюднила звіт, згідно з яким, наприклад, Німеччина стає все більш привабливою для навчання іноземців. Кожний 12-й студент – іноземець. Особливо швидко зростає кількість студентів із Азії. І це на фоні того, що Німеччина несе на собі левову частину тягарю економічної і соціальної кризи в Європі, і за останні 10 років стан з освітою в порівнянні з іншими країнами незначною мірою погіршився. За даними звіту, в середньому по країнах ОЕСР на потреби освіти витрачається 12,7% бюджету, тоді як у Німеччині ця цифра не перевищує 9,7%. Якщо в середньому по ОЕСР з 1995 року по 2001 рік зростання витрат на вищу освіту склав у абсолютному вимірі – 30%, а в середньому – 21%, то в Німеччині, відповідно, тільки 7% і 6%. Доля витрат на приватну і державну освіту складає 5,3% від ВВП, в цілому по ОЕСР – 5,6%.

Дослідники міграційних процесів (як вітчизняні, так і закордонні) досить докладно дають понятійне визначення «трудої міграції» у контексті наукового аналізу міграційних переміщень, відповідно до теоретичних підходів та аналітичного моделювання процесів трудових міграцій. І в той же час, міграційні переміщення молоді, яка їде на навчання, залишаються мало висвітленими.

На наш погляд, це пов'язано з рядом причин як економічного, так і політичного характеру, а також із специфікою світових глобалізаційних процесів. Транснаціональні компанії значною мірою роблять ставку на висококваліфікованих робітників і науковців з різних країн для розширення виробництва і досягнення високої якості своєї продукції. Все частіше ми чуємо поняття «витік мізків» (а часто й відчуваємо цей феномен).

Енциклопедія «Britannica» дає наступне визначення цього явища: «Це міграція освічених і професійних кадрів з однієї країни, сектора економіки або галузі в іншу зазвичай для отримання кращої оплати або умов життя». В доповіді ОЕСР 1997 року щодо міграцій висококваліфікованих працівників вирізняють два основних поняття: «обмін мізків» і «втрата мізків». Обмін, звичайно ж, передбачає двосторонній рух спеціалістів між країнами. Термін «втрата мізків» визначає дефіцит спеціалістів, який настає тоді, коли висококваліфіковані кадри мігрують у нові форми зайнятості, які не потребують здібностей і досвіду, необхідних на колишній роботі (OECD, 1997). Дж. Джонсон і М. Регетс (Johnson and Regets (1998)) ввели нове поняття – «циркуляція мізків», яке передбачає циклічні переміщення: за кордон на навчання і для подальшої роботи, а потім – повернення на Батьківщину і покращення професійних позицій (знань і досвіду) за рахунок преференцій, отриманих під час навчання і перебування за кордоном. Автори передбачають, що така форма міграції буде підсилуватись у майбутньому, особливо, коли економічні розбіжності між країнами будуть зменшуватись.